

Piotr Szukalski
Instytut Socjologii
Uniwersytet Łódzki
pies@uni.lodz.pl

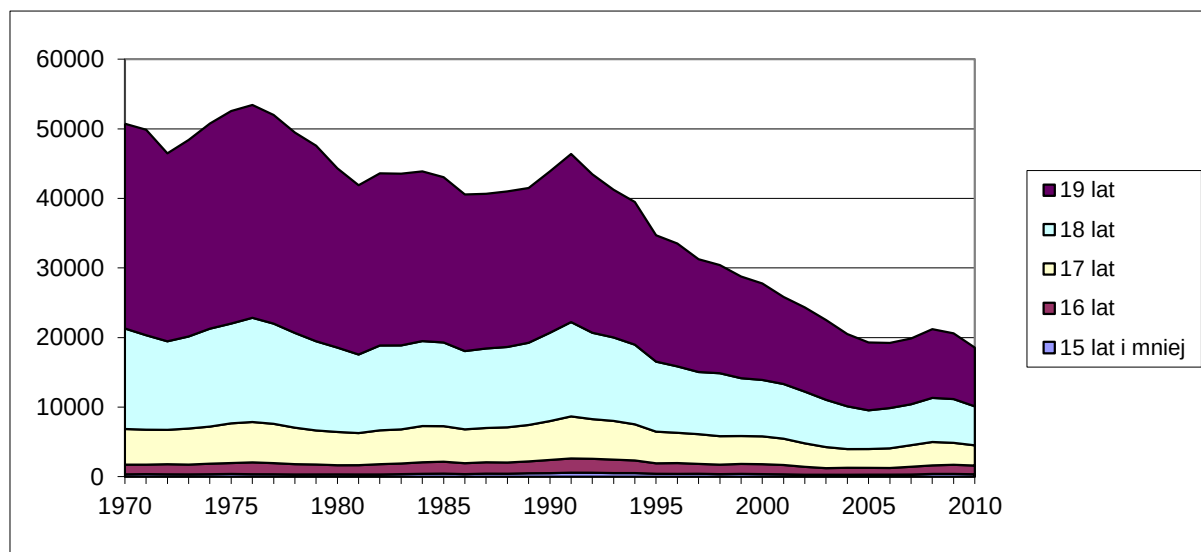
Płodność i urodzenia nastolatek

W potocznej opinii kwestia wczesnego macierzyństwa nie odgrywa we współczesnej Polsce wielkiego znaczenia. Wszak ostatnie dwie dekady przyzwyczyły nas do szybkiego zmniejszania się częstości występowania ciąż wśród nastolatek. Opinie takie jednak tylko częściowo są prawdziwe, albowiem po roku 2005 przez kilka lat odnotowywany był w Polsce powolny wzrost liczby potomstwa wydawanego na świat przez nastolatki, przy jeszcze szybszym tempie wzrostu płodności wśród kobiet mających mniej niż 17 lat.

Liczba dzieci nastolatek. Dane wskazują na występujący w długim okresie spadek liczby urodzeń wydawanych na świat przez nieletnie matki (rys. 1). Niepokojące jest to, iż choć w trakcie analizowanego czterdziestolecia bardzo wyraźnie zmniejszyła się liczba urodzeń wśród ogółu nastoletnich matek (pomiędzy rokiem 1970 a 2010 spadek o 63%), brak jest w zasadzie zmian w przypadku matek bardzo młodych, mających nie więcej niż 16 lat. Co więcej, ostatnie lata przyniosły znaczne wahania liczby urodzeń nastolatek, w tym kilkuletni i znaczący ich wzrost.

Podkreślić wyraźnie należy, iż wspomniany wzrost liczby dokonuje się w ostatnich latach w warunkach zmniejszania się liczby potencjalnych młodych matek. Zaszłości demograficzne sprawiają, iż liczba dziewcząt piętnastoletnich zmniejsza się od roku 1998, zaś dziewiętnastoletnich od 2002, tj. odpowiednio o 15 i 19 lat w stosunku do roku 1983, odznaczającego się drugim szczytem urodzeń w powojennej historii Polski. Jeśli porównać liczbę dzisiejszych – tj. z roku 2010 – nastolatek z tymi sprzed kilkunastu lat, widać wielkie zmiany. Przykładowo, w roku 2000 w wieku 15-19 lat było 1,645 mln dziewcząt, podczas gdy w 2010 jedynie 1,183 mln, czyli aż o 28,1% mniej.

Liczba urodzeń wydawanych na świat przez nastoletnie matki według ich wieku w Polsce w latach 1970-2010

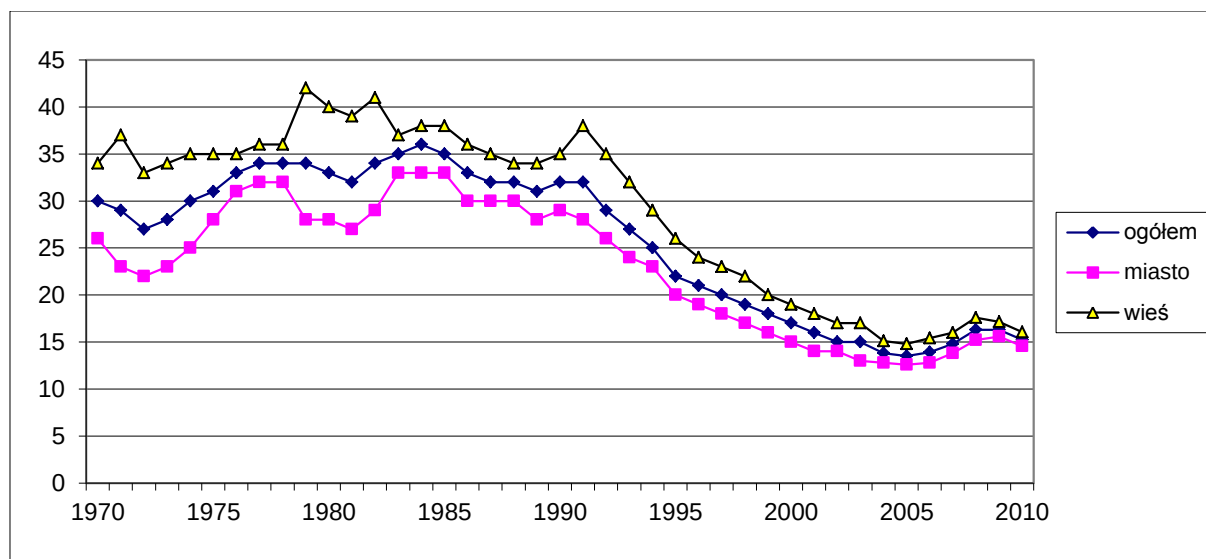
Źródło: opracowanie własne na podstawie *Roczników Demograficznych* z odpowiednich lat

Płodność nastolatek. W efekcie mamy do czynienia z pojawieniem się ostatnio – po praktycznie ćwierćwieczu nieustannego obniżania się – wzrostu płodności wśród nastolatek. Płodność ta wyraża natężenie urodzeń w zbiorowości kobiet w wieku 15-19 lat w przeliczeniu na 1000 kobiet w tym wieku (rys. 2).

O ile czas PRL był okresem względnie stabilnego poziomu płodności bardzo młodych kobiet, lata 1990. przyniosły jego szybki i dynamiczny spadek. W efekcie płodność nastolatek zmniejszyła się o ponad połowę. Jednakże lata 2005-2008 były okresem powolnego wzrostu płodności, wzrostu skądinąd nieco mniejszego, niż wynikałoby to z danych zamieszczonych na rys. 2. Pamiętać bowiem należy o następujących zmianach struktury zbiorowości potencjalnych młodych matek według najważniejszej zmiennej je różnicujących, tj. według wieku. W rezultacie oddziaływania czynnika generacyjnego (odmiennej liczby urodzeń w poszczególnych latach kalendarzowych – a patrząc na okres, który nas interesuje, coraz niższej liczbie młodszych dziewcząt) populacja młodych matek jest ostatnio w coraz większym stopniu zbudowana z 18-, a przede wszystkim z 19-latek. Ponieważ z kolei płodność 18- i 19-latek jest zdecydowanie wyższa niż dziewcząt młodszych, samoczynnie zmiana struktury według wieku przekłada się na wzrost płodności w badanej grupie.

Rysunek 2

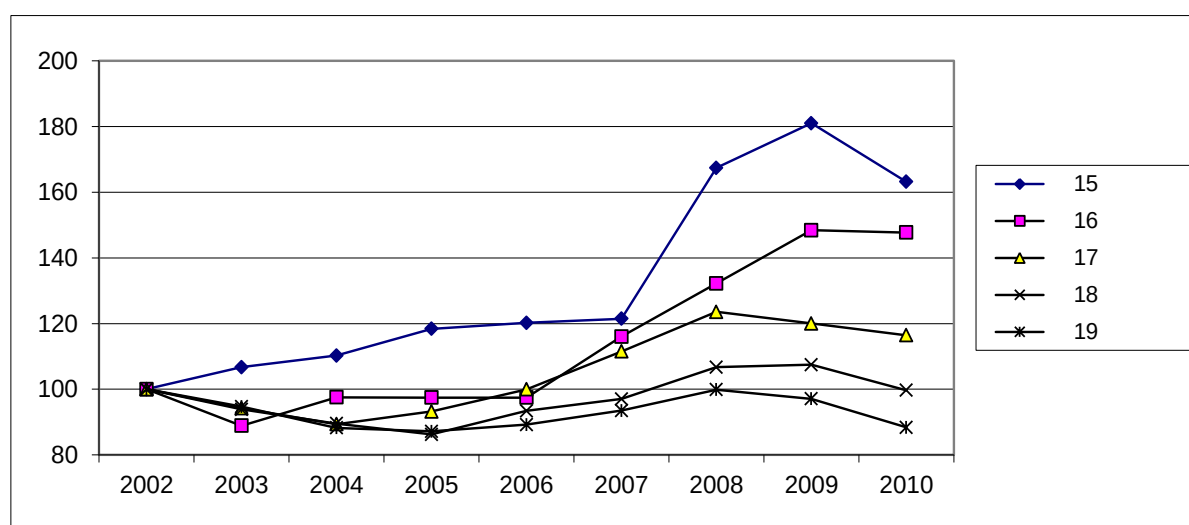
Płodność nastolatków w latach 1970-2010 (urodzenia w przeliczeniu na 1000 kobiet w wieku 15-19 lat)

Źródło: *Roczniki Demograficzne* i *Roczniki Statystyczne Demografii* z odpowiednich lat

Jednak, należy pominąć powyższe uspokajające uwagi i spojrzeć głębiej – albowiem to, co powinno najbardziej niepokoić, to zmiany płodności według jednorocznych grup wieku (rys. 3). Co oczywiste, natężenie urodzeń różni się bardzo w zależności od wieku – w roku 2010 na 1000 dziewcząt mających 15 lat przypadało jedynie 1,6 urodzenia, wśród 16-latek – 5,4, w zbiorowości 17-latek – 12, zaś najczęściej wydawały na świat 18- i 19-latki (odpowiednio 22 i 32 urodzeń na 1000 dziewcząt w tym wieku). Dlatego też dla porównania zachodzących w ostatnich latach zmian posłużę się indeksami, obliczonymi przy założeniu, iż wartość z roku 2002 jest wartością bazową (rys. 3).

Rysunek 3

Zmiany płodności nastolatków w jednorocznych grupach wieku w latach 2002-2010 (rok 2002 = 100)

Źródło: obliczenia własne na podstawie bazy danych *Demografia* GUS (www.stat.gov.pl)

Ostatnie lata charakteryzowały się zróżnicowanym tempem zmian poszczególnych jednorocznych grup wieku. O ile generalnie po roku 2005 we wszystkich grupach następuje – wzrost skłonności do wydawania na świat potomstwa, o tyle panuje zasada: im młodsza grupa wieku, tym większy wzrost płodności. W efekcie płodność piętnastolatek w roku 2010 była o 63% wyższa niż w 2002, 16-latek o 48%, 17-latek o 16%, 18-latek była taka sama, podczas gdy jedynie w przypadku 19-latek była niższa o 12%. W roku 2010 odnotowano niewielki spadek płodności nastolatek – ale trudno dziś oceniać, czy to jednorazowe odstępstwo, czy początek nowego trendu.

Urodzenia w bardzo wczesnym wieku. Wśród 12-, 13-latek w polskich warunkach sporadycznie występują przypadki wydania na świat potomstwa, jednakże już przekroczenie granicy 15 lat drastycznie zmienia sytuację (tab. 1). Jak bowiem inaczej ocenić ok. 300 porodów rocznie wśród piętnastolatek i po tysiąc kilkaset wśród szesnastolatek. Zaznaczyć chciałbym, iż przedstawione w powyższej tabeli dane odnoszą się do wieku w momencie wydania na świat potomstwa, lecz rzucają jednocześnie pewne światło na zachowania seksualne ludzi bardzo młodych. Wszak typowa matka-piętnastolatka poczyła dziecko, mając lat czternaście, nie mówiąc już o dziewczętach wydających potomstwo w jeszcze młodszy wiek.

Tabela 1

Urodzenia wydane na świat przez bardzo młode matki w latach 2000-2010

Wiek	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
12	2	1	1	-	-	-	2	-	-	-	1
13	9	7	7	5	3	6	4	4	7	5	7
14	50	47	43	40	38	40	39	64	75	60	54
15	379	349	239	245	247	260	259	251	329	341	293
16	1425	1339	1142	954	1008	983	963	1125	1230	1313	1253
Ogółem	1865	1743	1432	1244	1296	1289	1267	1444	1641	1719	1608

Źródło: dane GUS

Przyczyny zmian płodności nastolatek. Dynamika zmian płodności nastolatek zmusza do zastanowienia się, na ile odnotowywany ostatnio wzrost skłonności do bardzo wczesnego macierzyństwa jest rezultatem czynników, na które można oddziaływać, a na ile tych, które są w zasadzie niemodyfikowalne. Do pierwszej grupy należałoby włączyć wiek inicjacji seksualnej, częstość aktywności seksualnej, stopień znajomości środków antykoncepcyjnych; z kolei do drugiej grupy przede wszystkim dziedziczenie zachowań demograficznych. Wiele

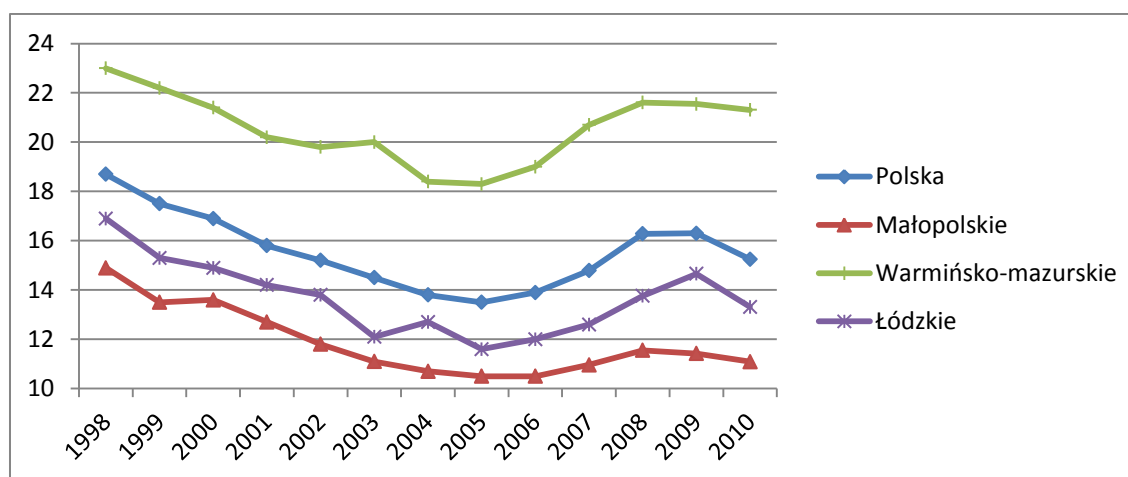
wskazuje, iż rosnącej znajomości antykoncepcji wśród 18-, 19-latek towarzyszy relatywnie niski poziom wiedzy o skutecznych metodach planowania rodziny wśród młodszych dziewcząt. W połączeniu z coraz wcześniejszym rozpoczynaniem współżycia seksualnego prowadzi to do wzrostu znaczenia najmłodszych matek wśród nastolatków.

Osobną kwestią jest rezultat wprowadzenia wskutek reformy systemu szkolnictwa gimnazjów. Wiele wskazuje, iż ich skutkiem jest wcześniejsza zmiana definiowania siebie z dziecka jako „prawie dorosłego” – o ile w starym systemie szkolnym następowało to dopiero po opuszczeniu w wieku 15 lat ośmioklasowej podstawówki, dziś zmiana taka coraz częściej pojawia się zaraz po rozpoczęciu nauki w gimnazjum.

Nastoletnie macierzyństwo w województwie łódzkim. Patrząc na województwo łódzkie, zaznaczyć należy, iż poziom nastoletniej płodności jest nieco niższy niż średnia krajowa. O ile ta ostatnia wynosiła w roku 2010 15,3 urodzenia na 1000 dziewcząt w wieku 15-19 lat (14,6 w mieście i 16,1 na wsi), na terenie województwa łódzkiego wielkość ta równa jest 13,3 (13,4 w miastach, 13,2 na wsi). Generalnie, w ostatnich latach płodność nastolatków w województwie łódzkim była niższa od średniej krajowej, kształtując się zdecydowanie bliżej wartościom minimalnym (woj. małopolskie) niż maksymalnym (warmińsko-mazurskie) – zob. rys. 4.

Rysunek 4

Płodność nastolatków w województwie łódzkim na tle kraju i województw ekstremalnych w latach 1998-2010

Źródło: *Roczniki Demograficzne* i *Roczniki Statystyczne Demografii* z odpowiednich lat

Panuje przy tym duże zróżnicowanie jednostek administracyjnych w ramach województwa łódzkiego – płodność nastolatków najniższa jest na terenie powiatu łowickiego (6,9), najwyższa

jest w powiecie poddębickim (18,6). Podkreślić należy, iż nastoletnie dziewczęta zamieszkujące miasta na prawach powiatów charakteryzują się wyższą płodnością niż średnia dla województwa – w Łodzi jest to 14,6, w Piotrkowie Trybunalskim 13,4, zaś w Skierniewicach 15,7 urodzeń na 1000 dziewcząt w wieku 15-19 lat.

Podobnie jak w przypadku danych ogólnopolskich, panuje zasada, iż im starsza grupa wieku, tym wyższa w zbiorowości nastolatek płodność i liczba urodzeń (tab. 2). W roku 2010 nastoletnie matki zamieszkałe w województwie łódzkim wydały na świat 1007 urodzeń żywych, z czego 10,7% urodzonych zostało przez matki mające nie więcej niż 16 lat.

Tabela 2

Urodzenia nastolatek według ich wieku na terenie województwa łódzkiego w roku 2010

Kategoria	Wiek							
	12	13	14	15	16	17	18	19
Miasto	1	-	5	19	46	114	160	234
Wieś	-	-	2	3	32	57	120	214
Ogółem	1	-	7	22	78	171	280	448

Źródło: baza danych *Demografia* GUS (www.stat.gov.pl)